

บทที่ 1

บทนำ

ความสำคัญของปัญหา

การเปลี่ยนแปลงของระบบ เศรษฐกิจในสังคมไทย เข้าสู่รูปแบบของการผลิตแบบทุนนิยม นั้น นักวิชาการหลายสาขาที่สนใจปัญหาดังกล่าวต่างก็มีข้อสรุปที่คล้ายคลึงกันว่า หลังจากการเปิดประเทศตามสนธิสัญญาบาวริงงานปี พ.ศ.2398 เป็นต้นมา โครงสร้างเศรษฐกิจของไทยเริ่มเปลี่ยนแปลงจากการผลิตเพื่อยังชีพมาเป็นการผลิตเพื่อการค้า (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และสุธี ประศาสน์ เศรษฐ, 2527) ดังนั้น ชาวในฐานะ เป็นพืชเศรษฐกิจได้กลายเป็นสินค้าออกที่สำคัญของรัฐ และส่งผลให้ชาวบ้านต้องหันมาปลูกข้าวไว้ขายมากขึ้น โดยเฉพาะพื้นที่ในภาคกลางของไทย (สุวิทย์ ไทพยวัฒน์, 2524)

ควบคู่กันไปกับการขยายตัวของ การผลิตเพื่อการค้า รัฐก็สนับสนุนให้ชาวบ้านหันมาผลิตเพื่อขาย เช่นกันโดยจัดให้มีการขุดคลอง (กิตติ ดันไทย, 2520) การปรับปรุงด้านชลประทาน (สุนทร อัสสะไวย์, 2521) รวมไปถึงการปรับปรุงและการยกเลิกระบบไพร ซึ่งเป็นอุปสรรคสำคัญทั้งงานแก่ เศรษฐกิจและการเมือง (อัฒชลิ สุสายัณฑ์, 2523) ปัจจัยทั้งหมดนี้ล้วนส่งเสริมให้ชาวนามีความคล่องตัวในการผลิตข้าวเพื่อให้ได้ปริมาณมากขึ้น และยังทำให้การผลิตแบบทุนนิยมได้ขยายตัวครอบคลุมพื้นที่ต่าง ๆ ในสังคมไทยอย่างกว้างขวาง

แม้ว่าโครงสร้างเศรษฐกิจของไทยได้เปลี่ยนแปลงจากการผลิตเพื่อยังชีพไปสู่การผลิตเพื่อการค้า แต่ในทางการเมืองกลับพบว่าอุดมการณ์ที่เป็นรากฐานของสังคมไทยมาเป็นเวลานานก็คือ ศาสนา (สมบัติ จันทร์วงศ์ และชัยอนันต์ สมุทวณิช, 2523) โดยเฉพาะ

หลักของกรรมและการสร้างสมบารมี เป็นแนวคิดที่สะท้อนให้เห็นการจัดระเบียบของสังคมไทยอย่างชัดเจน (Hank, 1962; อคิน ทรัพย์พันธ์, 2527)

หลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปีพ.ศ. 2475 แม้ว่าคณะราษฎรจะดำเนินนโยบายทางการเมืองโดยการอ้างอุดมการณ์ประชาธิปไตย แต่ในด้านเศรษฐกิจกลับพบว่า รัฐมีนโยบายชาตินิยมที่มุ่งสร้างทุนนิยมโดยรัฐ กล่าวคือ รัฐได้เข้าไปเป็นผู้ประกอบการเศรษฐกิจในอุตสาหกรรมที่สำคัญโดยอ้างว่าเศรษฐกิจของไทยตกอยู่ในมือพ่อค้าชาวจีน ดังนั้นจึงจำเป็นต้องดำเนินนโยบายนี้เพื่อจัดอำนาจทางเศรษฐกิจของพ่อค้าจีนออกไป นอกจากเหตุผลดังกล่าวแล้ว หากพิจารณาสภาพการณ์ทางการเมืองในขณะนั้นจะพบว่า แม้คณะราษฎรสามารถยึดกุมอำนาจรัฐได้ แต่ก็ยังขาดฐานอำนาจทางเศรษฐกิจที่จะมีผลต่อการดำรงไว้ซึ่งอำนาจทางการเมือง ทำให้คณะราษฎรต้องเร่งสร้างฐานเศรษฐกิจเอาไว้เพื่อสนับสนุนอำนาจทางการเมือง โดยเฉพาะกลุ่มการเมืองที่สำคัญในขณะนั้นก็คือ กลุ่มจอมพลผิน ชุณหะวัณ และกลุ่มจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ มักจะใช้อำนาจทางการเมืองเพื่อแสวงหาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจในรูปแบบรัฐวิสาหกิจ หรือบริษัทกิจการราชการ การทำธุรกิจส่วนตัว และการเข้าไปมีความสัมพันธ์และมีผลประโยชน์ร่วมกับนักธุรกิจ (ผาณิต รวมศิลป์, 2521 และสังคีต ทิริยะรังสรรค์, 2526)

ครั้นเมื่อสงครามโลกครั้งที่สองสิ้นสุดลง การพัฒนาอุตสาหกรรมของไทยมีการขยายตัวมากขึ้น เพราะได้รับความช่วยเหลือจากสหรัฐอเมริกาที่เข้ามามีบทบาทในกระบวนการกำหนดนโยบายเศรษฐกิจของไทย ซึ่งขณะนั้นต้องการต่อต้านการคุกคามของลัทธิคอมมิวนิสต์ นโยบายหลักที่รัฐบาลสหรัฐพยายาม เสนอแนะและผลักดันให้รัฐบาลไทยดำเนินการมีอยู่อย่างน้อยสองนโยบายคือนโยบายเศรษฐกิจเสรีนิยม และนโยบายการพัฒนาชนบท โดยมีการลงนามในสนธิสัญญาว่าด้วยความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจและวิชาการในปีพ.ศ. 2493 แรงกดดันเหล่านี้ทำให้จอมพล ป. พิบูลสงคราม ต้องตราพระราชบัญญัติส่งเสริมอุตสาหกรรม พ.ศ. 2497 ซึ่งเป็นกฎหมายส่งเสริมการลงทุนฉบับแรกในประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทย (รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์, 2532: 27-28)

ในปี พ.ศ. 2500 จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ได้ทำการรัฐประหารและขึ้นดำรงตำแหน่ง นายกรัฐมนตรี นโยบายเศรษฐกิจของไทยเริ่มเปลี่ยนแปลงไป โดยหันมาเน้นนโยบายเศรษฐกิจ แบบเสรีนิยมอย่างชัดเจน ประกอบกับคณะผู้แทนทางเศรษฐกิจของธนาคารโลกได้มาเยือนไทย และสำรวจภาวะเศรษฐกิจของประเทศในช่วงระหว่างพ.ศ. 2500-2501 พร้อมทั้งมีการจัดพิมพ์ รายงานชื่อ A Public Development Program for Thailand หรือแผนพัฒนาของ ประเทศไทย ซึ่งปรากฏในเวลาต่อมาว่า รัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ได้ยึดรายงานดังกล่าวเป็นแนวทาง ในการจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ โดยมีการจัดตั้งสภาพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติขึ้นมา รับผิดชอบในการวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจและเริ่มใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจฉบับแรกในปีพ.ศ. 2504 เป็นต้นมา (วิวัฒน์ชัย อัครถาวร, 2528: 356-357)

อาจสรุปได้ว่าการพัฒนาอุตสาหกรรมของไทยสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ระยะคือ ในปีพ.ศ. 2502-2515 และ 2515-ปัจจุบัน กล่าวคือ ในระยะแรกเป็นการส่งเสริมอุตสาหกรรม ประเภททดแทนการนำเข้า ส่งผลให้การพัฒนาอุตสาหกรรมขยายตัวมากขึ้น ทั้งนี้เป็นผลมาจาก ปัจจัยทั้งสองประการดังที่กล่าวแล้วคือ อิทธิพลของต่างประเทศโดยเฉพาะสหรัฐอเมริกา และการสร้างฐานอำนาจทางเศรษฐกิจของผู้บริหารเมืองคือจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ แต่ในเวลา ต่อมารัฐบาลได้ปรับ เปลี่ยนนโยบายใหม่โดยหันมาเน้นการส่งเสริมการส่งออกนับตั้งแต่ปีพ.ศ. 2515 จนถึงปัจจุบัน เนื่องจากพบว่านโยบายทดแทนการนำเข้าไม่สามารถสร้างความเจริญเติบโตใน ระบบเศรษฐกิจได้ตลอด อีกทั้งยังมีปัจจัยต่าง ๆ เช่น ภาวะเงินเฟ้อ วิกฤตการณ์น้ำมัน ฯลฯ จึงทำให้รัฐบาลต้องปรับนโยบายหันไปหาตลาดต่างประเทศ โดยใช้นโยบายส่งเสริมการ ส่งออกแทน (ปราณี ทินกร, 2531: 180-190) นโยบายดังกล่าวเริ่มปรากฏในแผนพัฒนา เป็นครั้งแรกในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 3 ซึ่งไม่เพียงแต่จะ เน้นเฉพาะ อุตสาหกรรมส่งออกเพียงอย่างเดียว แต่ยังมียุทธศาสตร์กระจายอุตสาหกรรมไปสู่ภูมิภาคอีกด้วย (เกษภา โลหอุจน์จิตร และฉัตรพล ชาลิตชัยวิน, 2531: 297) และในเวลานี้อุตสาหกรรมเซรามิก ก็ได้เริ่มปรากฏขึ้นในภาคกลางของประเทศโดยมีแหล่งผลิตที่สำคัญอยู่ในบริเวณตำบลโคกแย้ อำเภอนองแคะ จังหวัดสระบุรี

กล่าวโดยสรุป นับตั้งแต่ เศรษฐกิจของไทย เปลี่ยนแปลงไปสู่การผลิตแบบทุนนิยม โดยเฉพาะการดำเนินนโยบายของรัฐที่มุ่ง เน้นการพัฒนาภาคอุตสาหกรรมในช่วงกว่าสามทศวรรษที่ผ่านมา นั้น ได้ส่งผลกระทบต่อชุมชนชนบทไทย เป็นอย่างมาก กระแสแห่งการเปลี่ยนแปลง เช่นนี้ ก่อให้เกิดการอพยพแรงงานจากภาค เกษตรกรรม เข้าสู่ภาคอุตสาหกรรม ซึ่งนับวันจะทวีความรุนแรงมากขึ้น โดยเฉพาะพื้นที่ในภาคกลางของไทยจะพบว่า การพัฒนาภาคอุตสาหกรรมดำเนินไปอย่างรวดเร็ว เป็นผลให้ชาวนาเริ่ม เปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตดั้งเดิมของตน

แม้ว่าความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจะเป็นประเด็นการค้นคว้า ถกเถียง อภิปรายอย่างกว้างขวางในแวดวงวิชาการหลายสาขา และมักอธิบายกันว่าการที่ชาวนาของไทยต้องเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตนั้น เป็นเพราะเงื่อนไขทางเศรษฐกิจแต่เพียงอย่างเดียว แต่ตามความเป็นจริงนั้น การจะเข้าใจสภาพการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นได้อย่างชัดเจน ยังต้องพิจารณาเงื่อนไขอื่น ๆ ที่มีส่วนสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมและความคิดของคนหนุ่มสาวรุ่นใหม่ที่ นิยมหันมาทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมมากขึ้นอีกด้วย ดังนั้น การพิจารณากระบวนการเปลี่ยนแปลงนี้จึงจำเป็นต้องคำนึงถึงเงื่อนไขที่แวดล้อมอยู่ในบริบทของสังคมนั้นอย่างรอบด้าน รวมทั้งพิจารณาถึงความเปลี่ยนแปลงที่มาจากนโยบายของรัฐ ซึ่งย่อมจะมีผลกระทบต่อชุมชนอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ความเข้าใจในกระบวนการทั้งหมดจะทำให้ เห็นภาพของความเปลี่ยนแปลงในชุมชนได้กระจ่างชัดขึ้น

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงทาง เศรษฐกิจและสังคมของชุมชนชาวนาในภาคกลาง ที่เป็นผลมาจากอุดมการณ์ทุนนิยมที่ผ่านโครงการของรัฐและ เอกชน
2. เพื่อศึกษาการปรับตัวและתררסנהของชาวนาที่มีต่อการ เปลี่ยนแปลงดังกล่าว

สมมติฐานการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ได้ตั้งสมมติฐานไว้สองประการคือ

1. การนำอุดมการณ์ของรัฐ เข้าสู่ชุมชนโดยผ่านโครงการพัฒนามีผลกระทบต่อชาวนา
ในรูปแบบที่แตกต่างกัน
2. อุดมการณ์ทุนนิยมของรัฐทำให้ชาวนามีการ เปลี่ยนแปลงการผลิตจาก เกษตรกรรม
ไปสู่อุตสาหกรรม รวมทั้ง เปลี่ยนค่านิยม และ เปลี่ยนวิถีชีวิตด้วย

ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มีขอบ เขตการศึกษาในระดับชุมชนหมู่บ้าน โดยศึกษาเฉพาะหมู่บ้าน
หนองผักชีเหนือ ตำบลโคกแย้ อำเภอหนองแค จังหวัดสระบุรี

เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จักรกฤษณ์ นรนิคมคุณการ. บุคคลชั้นนำ โครงสร้างแห่งอำนาจ และการเมืองใน
ชุมชนไทย. (2513) ซึ่งให้เห็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นเมื่ออำนาจรัฐขยายตัว เข้าสู่พื้นที่ภาคกลาง
โดยได้ศึกษาเทศบาลตำบลสองแห่งคือบางทรายและบ้านหิน ซึ่งตั้งอยู่ในจังหวัดชลบุรีและสระบุรี
โดยเน้นการวิเคราะห์โครงสร้างทางอำนาจของชุมชน ซึ่งได้ชี้ให้เห็นถึงลักษณะของบุคคลผู้ที่ได้
เป็นผู้นำ คุณสมบัติ บทบาท รวมไปถึงความสัมพันธ์ทางอำนาจระหว่างผู้นำในชุมชนทั้งหมด สำหรับ
แนวทางการวิเคราะห์ผู้ศึกษาได้แบ่งบุคคลชั้นนำออกเป็นสามระดับคือ บุคคลชั้นนำระดับสูง ระดับ
กลาง และระดับต่ำ ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้เปรียบเทียบลักษณะของบุคคลชั้นนำในบางทราย
และบ้านหินพบว่า การที่จะเป็นบุคคลชั้นนำต้องมีคุณสมบัติอยู่สองประการคือ คุณสมบัติสำคัญ
อันได้แก่ ตำแหน่งหน้าที่ และความมั่งคั่ง ส่วนคุณสมบัติรอง อันได้แก่ สถานที่เกิด ระยะเวลาที่
อยู่อาศัยในชุมชน เพศ สัญชาติ ศาสนา อายุ สถานภาพสมรส และการศึกษา ปัจจัยทั้งสอง

ประการนี้มีผลต่อการ เป็นบุคคลชั้นนำในชุมชนเป็นอย่างมาก อย่างไรก็ตาม นอกจากการวิเคราะห์ ถึงลักษณะสำคัญของบุคคลชั้นนำในชุมชนแล้ว ผู้ศึกษายังกล่าวถึงประวัติของบุคคลชั้นนำ ซึ่งสะท้อน ให้เห็นถึงการปรับตัวของข้าราชการและพ่อค้าเอกชนในการตอบสนองนโยบายของรัฐภายใต้ อุดมการณ์ทุนนิยมอีกด้วย ตัวอย่างเช่น กรณีของนายสพโชค ซึ่งเป็นนายอำเภออยู่ที่บางทรายใน ระหว่างปีพ.ศ. 2500-2508 จากการศึกษาเขาเป็นข้าราชการที่มีอำนาจและมีตำแหน่งสูงสุดอยู่ใน ชุมชน เขาต้องการให้มีการลงทุนในบางทรายเพื่อชาวบ้านจะมีโอกาสได้ทำงานมากขึ้น และเพื่อ ตอบสนองนโยบายของรัฐ เขาจึงพยายามติดต่อกับผู้ลงทุนและข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ในกรุงเทพฯ ในที่สุดเขาก็ประสบความสำเร็จ เพราะได้มีโรงกลั่นน้ำมัน เข้ามารด้างใกล้ ๆ กับเขตอำเภอ นอกจากนี้ เขายังได้ตัดถนนสายใหม่ เข้าไปยังโรงงาน เพื่อที่จะให้มีความสะดวกมากขึ้นอีกด้วย สำหรับกรณีการปรับตัวของพ่อค้าที่บางทราย เช่น เต้าแก้ง ซึ่ง เป็นพ่อค้าชาวจีนที่ร่ำรวยคนหนึ่ง ของบางทราย พบว่าในตอนแรกที่เขาเข้ามาอยู่ในบางทราย เขาได้เปิดร้านขายกาแฟเล็ก ๆ ขึ้น ร้านหนึ่ง และต่อมาได้ขยายร้านและขายสินค้า เบ็ดเตล็ดเพิ่มขึ้น จนกระทั่งเมื่อบริษัทโรงเลื่อย ได้สนับสนุนโดยให้ เคารติดแก่เขา เขาจึงสามารถเปิดร้านค้าไม้กระดานขึ้นได้ กิจการของเขา ก้าวหน้าไปอย่างรวดเร็ว จนกลายเป็นกิจการที่ใหญ่ที่สุดกิจการหนึ่งของบางทราย นอกจากผู้ศึกษา จะกล่าวถึงประวัติของบุคคลชั้นนำที่บางทรายแล้ว ยังกล่าวถึงประวัติบุคคลชั้นนำในการศึกษาที่บ้าน หินด้วย และสะท้อนให้เห็นถึงการปรับตัวของข้าราชการและพ่อค้า เพื่อตอบสนองนโยบายของรัฐ เช่นกัน ตัวอย่างเช่น คุณพระอุตร ซึ่งเข้ามามีบทบาทที่บ้านหินตั้งแต่ปีพ.ศ. 2501 โดยได้รู้จักกับ นายกเทศมนตรี จนกระทั่งได้กลายเป็นที่ปรึกษาของนายกเทศมนตรีในเวลาต่อมา กล่าวได้ว่า บทบาทของคุณพระนอกจากจะเป็นผู้สนับสนุนให้เกิดการพัฒนาชุมชนโดยการร่วมมือกับนายก เทศมนตรีแล้ว ยังมีความสัมพันธ์กับข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ในกรุงเทพฯ ทำให้คุณพระสามารถวิ่งเต้น ขอเงินจากกระทรวงต่าง ๆ มาพัฒนาบ้านหินได้อีกด้วย ส่วนกรณีการปรับตัวของพ่อค้าที่บ้านหิน เช่น นายทองศ ซึ่ง เป็นพ่อค้าชาวไทยและเป็นคนบ้านหินโดยกำเนิด เขาได้พยายามสร้าง ตัวเองตั้งแต่ตั้งร้านขายของเบ็ดเตล็ด จนสามารถสะสมเงินทุนได้มากขึ้น จึงนำไปลงทุนใน กิจการอื่น ๆ อันส่งผลให้เกิดความเจริญขึ้นในชุมชน เช่น กิจการขนส่ง น้ำมัน โรงแรม และ การค้าไม้ รวมทั้งยังมีหุ้นอยู่ในโรงสีและ เป็นนายทุนเงินกู้รายใหญ่ของท้องถิ่น แต่กิจการที่นำผล

ถ้าใครมาให้ เขามากที่สุดก็คือ การเป็นเอเยนต์จำหน่ายสุราจากรัฐบาล นอกจากนี้เพื่อความ สะดวกในการประกอบกิจการ เขายังมีความสัมพันธ์อันดีกับข้าราชการฝ่ายต่าง ๆ เช่น ข้าราชการสรรพสามิต ตำรวจ เป็นต้น จากการที่เขาติดต่อกับข้าราชการอย่างสม่ำเสมอ ทำให้ เขากลาย เป็นบุคคลสำคัญที่ช่วย เชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างข้าราชการและชาวบ้านได้ เป็น อย่างดี ด้วยเหตุนี้จึง เป็นผู้ที่ได้รับการนับถือทั้งทางราชการและประชาชน

สุนทรีย์ อาสะไวย์. การพัฒนาระบบชลประทานไทยตั้งแต่พ.ศ.2431 ถึงพ.ศ.2493. (2521) ได้วิเคราะห์รูปแบบและแผนงานของโครงการชลประทาน รวมทั้งบทบาทของรัฐในการ พัฒนาระบบชลประทานในระหว่างปีพ.ศ.2431-2493 โดยเน้นความสำคัญเฉพาะการพัฒนา ชลประทานในเขตที่ราบภาคกลาง ในการศึกษาผู้ศึกษาได้แบ่งช่วงเวลาของการพัฒนาออกเป็น สามช่วงคือ พ.ศ.2431-2455 พ.ศ.2456-2488 และพ.ศ.2489-2493 โดยเริ่มศึกษาตั้งแต่ โครงการรังสิต เป็นต้นมา จากการศึกษาพบว่าในช่วงแรกนี้รัฐมีนโยบายที่จะให้เอกชนเข้ามาลงทุนในกิจการด้านชลประทานโดยรัฐให้การสนับสนุนช่วยเหลือ ตัวอย่างของนโยบายนี้คือ การให้ สัมปทานโครงการรังสิต โครงการนี้เริ่มต้นขึ้น เมื่อมีการจัดตั้งบริษัทขุดคลองแลคูนาสยามในปี พ.ศ.2431 อันประกอบด้วยหุ้นส่วนซึ่งเป็นกลุ่มบุคคลชั้นนำที่มีฐานะดี เช่น เจ้านาย ข้าราชการ และชาวต่างประเทศ จุดมุ่งหมายในการดำเนินงานของบริษัทนี้ก็คือ การจัดระบบน้ำเพื่อการ เกษตร เพื่อให้มีน้ำเพียงพอสำหรับทำนาตลอดปี แต่ปรากฏว่าการดำเนินงานไม่ก้าวหน้ามากนัก เพราะรัฐบาลไม่ต้องการพัฒนางานด้านนี้อย่างจริงจัง เนื่องจากรัฐบาลให้ความสำคัญเรื่องความ มั่นคงปลอดภัยของชาติมากกว่า และผลประโยชน์ส่วนใหญ่กลับตกไปอยู่ที่กลุ่มชนชั้นนำ เพราะมี ที่ดินอยู่ในบริเวณนั้น เป็นจำนวนมาก ส่วนการพัฒนาในช่วงที่สองพบว่าเป็นการพัฒนาแบบจำกัดที่ดิน คือพัฒนาที่ดินที่มีอยู่แล้วให้มีผลผลิตสูงขึ้นโดยอาศัยการชลประทานเข้าช่วย ดังนั้นรูปแบบการพัฒนា ในช่วงนี้จะ เป็นในรูปของเขื่อน คลองสายใหญ่ คลองส่งน้ำ และประตูน้ำ กล่าวโดยสรุปงานใน ช่วงที่สองนี้ส่วนใหญ่เป็นการสร้างโครงการชลประทานในโครงการย่อย ๆ ในจุดต่าง ๆ ของ ที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา แต่งานก็ดำเนินไปอย่างช้ามาก แม้รัฐจะได้มองเห็นปัญหาที่เกิดขึ้น จากการทำนาไม่ได้ผล แต่รัฐบาลก็สนใจงานด้านนี้น้อย สำหรับการพัฒนายในช่วงสุดท้าย

กล่าวได้ว่า การพัฒนาชลประทานของไทยก้าวหน้าไปอย่างเห็นได้ชัด กล่าวคือ มีการจัดทำโครงการชลประทานขนาดย่อม ๆ เป็นโครงการ ๆ ไป และในช่วงนี้ความคิดที่จะพัฒนาโครงการชลประทานขนาดใหญ่ก็คือ โครงการเจ้าพระยาได้ถูกนำกลับมาพิจารณาอีกครั้งหนึ่ง ผู้ศึกษาสรุปว่า การที่รัฐบาลพัฒนาโครงการเจ้าพระยานั้น ยังเป็นการตัดสินใจที่ค่อนข้างช้า เพราะข้อเสนอดังกล่าวได้เสนอให้จัดมานานกว่า 50 ปีแล้ว อย่างไรก็ตาม อาจสรุปได้ว่าการพัฒนาระบบชลประทานทั้งสามช่วง ในช่วงแรกได้รับผลประโยชน์น้อยมาก เพราะเป็นเพียงโครงการขุดลอกคลองเก่า ๆ และจัดทำประตูน้ำเพื่อกักน้ำไว้เลี้ยงต้นข้าว ทั้งนี้ผลประโยชน์ส่วนใหญ่มักตกแก่เจ้าของที่ดิน ส่วนโครงการต่อ ๆ มาเป็นการจัดทำแบบครั้ง ๆ กลาง ๆ เนื่องจากขาดแคลนทุนในการดำเนินการ จึงไม่อาจทราบแน่นอนว่าผลประโยชน์มีมากน้อยเพียงใด ส่วนโครงการสุดท้ายเป็นโครงการที่ได้รับประโยชน์เพิ่มขึ้นอย่างเห็นได้ชัด โดยเฉพาะโครงการเจ้าพระยา

สุวิทย์ ไททยวัฒน์. วิทยานิพนธ์. วิทยานิพนธ์การเศรษฐกิจชนบทในภาคกลางของประเทศไทยระหว่าง พ.ศ. 2394-2475. (2524) ได้ศึกษาการเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจและสังคมในภาคกลางของประเทศไทย โดยพิจารณาว่าหลังจากสนธิสัญญาบาวริงในปีพ.ศ. 2398 แล้ว มีผลกระทบอย่างไรต่อการเปลี่ยนแปลงลักษณะเศรษฐกิจชนบทไทยทั้งในด้านเทคนิคการผลิต ความสัมพันธ์ทางการผลิตรวมถึงความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับประชาชนในชนบท ในการศึกษาครั้งนี้ผู้ศึกษาได้นำเอากรอบความคิดเรื่องระบบการผลิตแบบเอเชีย (Asiatic Mode of Production) มาเป็นแนวทางในการวิเคราะห์ ทั้งนี้ได้พบว่า ลักษณะความเป็นอยู่และสภาพเศรษฐกิจของชนบทในภาคกลางก่อนการเปิดประเทศให้มีการค้าเสรีในปีพ.ศ. 2398 นั้น มีลักษณะเศรษฐกิจแบบเลี้ยงตัวเอง (Self-sufficient) แต่ละครอบครัวเป็นอิสระทางด้านเศรษฐกิจ สามารถพึ่งตนเองได้ แต่ภายหลังการเปิดประเทศให้มีการค้าเสรีเป็นต้นมา โครงสร้างเศรษฐกิจของไทยค่อย ๆ เปลี่ยนไปจากการผลิตเพื่อยังชีพมาเป็นการผลิตเพื่อการค้า โดยเฉพาะการปลูกข้าวมีปริมาณเพิ่มขึ้น เพราะมีการขยายเนื้อที่การเพาะปลูกออกไป แต่เทคนิคการผลิตยังคงเป็นแบบดั้งเดิม นอกจากนี้ระบบการค้าภายในหมู่บ้านยังขยายตัวมากขึ้น และมีการใช้เงินอย่างแพร่หลาย ในขณะที่

เดียวกันผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวได้ก่อให้เกิดชนชั้นนายทุนทางเศรษฐกิจที่เข้ามาในหมู่บ้าน เช่น นายทุนเงินกู้ เจ้าของที่ดิน พ่อค้าคนกลาง และเจ้าของโรงสี นายทุนเหล่านี้จะเข้ามาเชื่อมโยงเศรษฐกิจหมู่บ้านกับตลาดโลก อย่างไรก็ตาม ผู้ศึกษาได้สรุปว่าการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนั้น เป็นผลมาจากปัจจัยภายนอก ไม่ได้เกิดจากปัจจัยภายในคือ แรงผลักดันของชาวบ้านในหมู่บ้าน เพราะฉะนั้นการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว จึงมีผลทำให้ชาวบ้านชนบท ไม่มีความเป็นอิสระทางเศรษฐกิจเหมือนอย่างในอดีต แต่กลับต้องมาพึ่งพาผู้อื่นแทน

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, สถาบันวิจัยสังคม. รายงานผลการวิจัยโครงการอยุธยา. (2525) ได้ศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจและสังคมของจังหวัดอยุธยา โดยเน้นการศึกษาในพื้นที่อำเภอบางบาล อำเภอนครหลวง อำเภอวังน้อย อำเภอบางไทร อำเภอลาดบัวหลวง อำเภอผักไห่ และอำเภอบางปะหัน รายงานวิจัยครั้งนี้มีอยู่ 7 เล่ม โดยเนื้อหาแต่ละเล่มมีจุดเน้นที่แตกต่างกันออกไปกล่าวคือ เล่มที่ 1 เป็นเรื่องเกี่ยวกับที่ดิน ซึ่งพบว่า แบบแผนความสัมพันธ์ระหว่างชาวนาผู้เช่าและเจ้าของที่ดินส่วนใหญ่เป็นความสัมพันธ์แบบพึ่งพาเจ้าของที่ดิน และในการพึ่งพาที่ผู้เช่าเป็นฝ่ายเสียเปรียบ เพราะเป็นผู้ลงทุนทุกอย่าง แต่จากความสัมพันธ์ที่ผู้เช่าเป็นฝ่ายเสียเปรียบนี้ บางครั้งผู้เช่าเองก็ไม่รู้สึกว่าเป็นการเสียเปรียบ เช่น ชาวนาผู้เช่าที่ตำบลบ้านขี้ อำเภอนครหลวง รู้สึกว่าตนเองเป็นฝ่ายเสียเปรียบและไม่เท่าเทียมกัน เนื่องจากผู้ให้เช่าเป็นพ่อค้าที่อยู่นอกหมู่บ้าน จึงไม่มีการแลกเปลี่ยนความสัมพันธ์เพื่อตอบแทนกันและกัน อันจะเป็นการช่วยส่งเสริมความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์ ในขณะที่ชาวนาที่ตำบลวัดตะกู อำเภอบางบาล กลับมีความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์มากกว่า เพราะเจ้าของที่นาเป็นคนในหมู่บ้านมีการช่วยเหลือเกื้อกูลแก่กันและกัน นอกจากนี้ในเรื่องภาวะการถือครองที่ดิน จากการศึกษาที่ตำบลสนับทึบ ตำบลข้าวงาม อำเภอวังน้อย และตำบลพระยาบรรลือ อำเภอลาดบัวหลวง พบว่ามีปัญหาการเช่านามาก โดยเฉพาะชาวนาในอำเภอวังน้อยมีปัญหาการเช่านาและปัญหาผู้ไร้ที่ดินทำกินกันมากที่สุด เหตุผลก็คือพื้นที่บริเวณนั้น เป็นพื้นที่เก่าแก่ที่เรียกว่าทุ่งคลองรังสิต ซึ่งเป็นที่บรรดาคนร่ำรวยและผู้มีสถานภาพทางสังคมสูงในขณะนั้นยึดครองรายละเอียดมาก ๆ จึงทำให้ชาวนาส่วนใหญ่ต้องเช่านามากันเป็นจำนวนมาก อย่างไรก็ตาม แม้ว่ารัฐโดยสำนักปฏิรูปที่ดินจะเข้ามาช่วย

เหลือ แต่ก็ต้องเผชิญกับอุปสรรคต่าง ๆ ทั้งในแง่การปฏิบัติงานของรัฐที่ไม่สามารถสร้างความเชื่อถือให้กับเกษตรกร รวมทั้งการจัดซื้อที่ดินและการที่เกษตรกรต้องลงทุนสูงในการทำการเกษตร จึงทำให้ไม่สามารถดำเนินงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ

รายงานวิจัย เล่มที่ 2 เป็นการศึกษาเรื่องแรงงาน โดยศึกษาที่บ้านซุงและหนองน้ำใหญ่ พบว่า สภาพการใช้แรงงานทั้งทำนาและไม่ทำนาเปลี่ยนแปลงไปตามฤดูกาลคือ ช่วงเพาะปลูกและเก็บเกี่ยวมีระดับการทำงานสูง ส่วนที่หนองน้ำใหญ่การใช้แรงงานไม่ได้เปลี่ยนแปลง แต่มีการใช้แรงงานนอกหมู่บ้านมากกว่า นอกจากนี้ยังกล่าวถึงการอพยพแรงงานที่หนองน้ำใหญ่ ซึ่งพบว่า การอพยพแรงงานมีสองประเภทคือ อพยพถาวรและอพยพตามฤดูกาล การอพยพแรงงานนอกจากจะไปรับจ้างก่อสร้างในกรุงเทพฯ ไปทำงานในโรงงานแล้ว บางคนก็ไปทำงานในประเทศตะวันออกกลาง ผู้ศึกษาสรุปถึงสาเหตุของการอพยพว่าเป็นเพราะชาวบ้านทำนาไม่ได้ผลและมีที่ดินน้อย จึงทำให้มีการอพยพไปทำงานนอกหมู่บ้านมากขึ้น อย่างไรก็ตาม เล่มนี้ยังได้กล่าวถึงรูปแบบการใช้แรงงานในอยุธยาในช่วงปีพ.ศ. 2512-2523 โดยศึกษาที่บ้านซุง บ้านขยาย และบ้านทับน้ำ สรุปได้ว่า ในช่วงสิบปีที่ผ่านมาไม่ได้เปลี่ยนแปลงไปจากลักษณะการใช้แรงงานในปีพ.ศ. 2512 แต่กลับจะทรุดหนักลงไปอีก เพราะชาวบ้านทั้งสามหมู่บ้านไม่สามารถพึ่งพารายได้จากภาคเกษตรกรรมได้ จึงต้องหากิจกรรมต่าง ๆ นอกภาคเกษตรมาจุนเจือฐานะการเงินของครอบครัว

รายงานวิจัย เล่มที่ 3 กล่าวถึงเรื่องราวของการผลิตและการกระจายผลผลิต โดยเน้นการศึกษาเรื่องระบบตลาดและกลไกราคาข้าวที่อยุธยา ได้พบว่า ระบบตลาดข้าวของอยุธยาได้เปลี่ยนแปลงไปหลายประการ เช่น เส้นทางการค้าข้าวเปลี่ยนจากทางเรือมาเป็นทางบก มีโรงสีขนาดกลางและขนาดใหญ่เกิดขึ้นเป็นจำนวนมาก สิ่งเหล่านี้ส่งผลให้เกิดเส้นทางการค้าข้าวเปลี่ยนจากลักษณะการรวมข้าวเปลือกจากเขตชนบทเข้าสู่โรงสีขนาดใหญ่ในอำเภอแปรรูปส่งกรุงเทพฯ หรือกลับไปยังชนบทอีก มาเป็นโรงสีในอำเภอต่าง ๆ รวบรวมข้าวเปลือกแล้วแปรรูปบริโภคในท้องถิ่น และส่งมาขายยังกรุงเทพฯ โดยตรง ผู้ศึกษาสรุปว่า แม้ว่าเส้นทาง

การค้าข้าวจะมีการเปลี่ยนแปลง แต่ก็ยังมีบางสิ่งบางอย่างไม่เปลี่ยนแปลงนั่นก็คือ ยังมีคนกลางในระบบการค้า เช่น นายหน้าหรือพ่อค้าย่อยในท้องถิ่น เป็นต้น กล่าวได้ว่าความสัมพันธ์ของพ่อค้าคนกลางนอกเหนือจากการค้าแล้ว ยังผูกพันในเรื่องอื่น ๆ อีก เช่น ให้ความเชื่อ ให้ความช่วยเหลือนี้ได้ส่งผลต่อการซื้อขายข้าวด้วยเช่นกัน นอกจากนี้ยังได้ศึกษาเรื่องการเปลี่ยนแปลงด้านรายได้และรายจ่ายครัวเรือนในจังหวัดอุษาคเนย์ ซึ่งทำการศึกษที่บ้านทับน้ำ บ้านซุง และบ้านขยายพบว่า ในส่วนที่เกี่ยวกับรายได้และรายจ่ายนั้น ชาวบ้านบ้านซุงยังมีรายได้หลักจากการปลูกข้าว ในขณะที่การจับปลาเลี้ยงสัตว์ลดความสำคัญลงไป เนื่องจากชาวบ้านนิยมปลูกผักและพืชผลอื่นแทน ส่วนที่บ้านทับน้ำ ชาวบ้านที่มีที่ดินทำกินขนาดเล็กจะมีรายได้ส่วนใหญ่มาจากการจับปลาและเลี้ยงสัตว์ แต่ชาวบ้านที่มีที่ดินขนาดใหญ่ก็ยังมีรายได้จากการปลูกข้าวอยู่ ผู้ศึกษาสรุปว่าชาวบ้านที่บ้านซุงและบ้านขยายมีสภาพที่คิดที่บ้านทับน้ำมาก

รายงานวิจัย เล่มที่ 4 เป็นการศึกษาเกี่ยวกับชลประทานกับการพัฒนาเกษตรกรรมและลักษณะทางกายภาพและการใช้เทคโนโลยี ทั้งนี้ในการศึกษาเรื่องชลประทานกับการพัฒนาเกษตรกรรมนั้น ได้ใช้พื้นที่ตัวอย่าง 6 อำเภอคือ อำเภอลาดบัวหลวง อำเภอผักไห่ อำเภอบางบาล อำเภอบางปะหัน อำเภอนครหลวง และอำเภวังน้อย สรุปว่าการพัฒนาชลประทานขยายตัวไม่ทั่วถึง อีกทั้งชาวบ้านไม่ค่อยเข้าใจหลักการชลประทาน ขาดความเอาใจใส่ดูแลรักษาคลองส่งน้ำ คลองระบายน้ำ รวมไปถึงการเปลี่ยนแปลงวิธีการทำนาจากนาหว่านมาเป็นนาดำซึ่งชาวบ้านต้องประสบกับปัญหาน้ำท่วม เหล่านี้ได้ทำให้การพัฒนาชลประทานไม่ประสบผลสำเร็จ ส่วนในเรื่องลักษณะทางกายภาพและการใช้เทคโนโลยีนั้น พบว่าพื้นที่ส่วนใหญ่ในจังหวัดอุษาคเนย์มีสภาพดินเปรี้ยวเป็นส่วนมาก แต่รัฐโดยกรมพัฒนาที่ดินได้เข้ามาดำเนินการแก้ไข โดยแนะนำให้ชาวบ้านใส่ปูนขาวลงในดินเปรี้ยว แต่การดำเนินงานก็ประสบกับปัญหาคือ การขาดแคลนงบประมาณ ประกอบกับชาวบ้านมีฐานะยากจน เป็นผลให้การพัฒนาที่ดินไม่สามารถดำเนินการได้อย่างมีประสิทธิภาพ อย่างไรก็ตาม ในรายงานวิจัยเล่มนี้ยังคงกล่าวถึงปัญหาทางกายภาพและเทคโนโลยีของจังหวัดอุษาคเนย์ ซึ่งผู้ศึกษาได้สรุปว่า แม้ว่าอุษาคเนย์จะมีความเจริญในด้านต่าง ๆ มากขึ้นคือ มีถนน มีไฟฟ้า มีประปา มีการใช้รถไถ ปุ๋ย และยาฆ่าแมลง ซึ่งส่งผลให้ชาวบ้าน

มีความสะดวกสบายในชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น แต่ใน เรื่องการทำงานกลับไม่ได้ผล เท่าที่ควร ทำให้เกิดปัญหาชาวบ้านที่ทนากัน เป็นจำนวนมาก

รายงานวิจัย เล่มที่ 5 ผู้ศึกษาให้ความสนใจ เรื่องการแก้ปัญหาโดยหน่วยงานของรัฐ ซึ่งพบว่า รัฐได้เข้ามาดำเนินโครงการต่าง ๆ เช่น โครงการในพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวโดยเน้นการเลี้ยงปลาในบ่อ ทั้งนี้ผู้ศึกษาได้เข้าไปศึกษาการเลี้ยงปลาในบ่อที่ตำบลบางชะนี อำเภอบางบาล และพบว่า การดำเนินงานได้รับอุปสรรคหลายประการ เช่น ชาวบ้านไม่มีความรู้เรื่องการเลี้ยงปลามาก่อน ไม่มีต้นทุนดำเนินการ เพราะราชการไม่ให้เงินอุดหนุน แต่ต้องการให้ชาวบ้านช่วยเหลือตนเอง อีกทั้งชาวบ้านยังมีการแตกแยกแบ่งกลุ่ม ผลก็คือ การดำเนินงานไม่บรรลุเป้าหมายเท่าที่ควร ในทางตรงกันข้าม โครงการศูนย์ศิลปาชีพพิเศษอำเภอบางไทร กลับพบว่า การดำเนินงานประสบผลสำเร็จ เนื่องจากได้รับความร่วมมือจากหน่วยงานของรัฐบาลเป็นจำนวนมาก เช่น สำนักงานปฏิรูปที่ดินเพื่อการเกษตรกรรม กรมประมง กรมทางหลวง ฯลฯ รวมไปถึงการได้รับขบพิเศษจากรัฐบาล นอกจากนี้ในรายงานฉบับนี้ยังได้กล่าวถึงการปฏิรูปที่ดินในอยุธยา โดยใช้อำเภอลาดบัวหลวงเป็นพื้นที่ตัวอย่าง ผู้ศึกษาสรุปว่า แนวทางการปฏิรูปที่ดินของรัฐนั้น รัฐได้เข้ามาจัดตั้งสหกรณ์ปฏิรูปที่ดิน โดยให้ชาวบ้านดำเนินการด้วยตนเอง แต่ผลปรากฏว่าการที่รัฐพยายามเข้าไปควบคุมการดำเนินงานของสหกรณ์ปฏิรูปที่ดินมากเกินไป ทำให้ชาวบ้านรู้สึกว่าสหกรณ์เป็นของทางราชการ ดังนั้นจึงขาดความกระตือรือร้นในการดำเนินงาน นอกจากนี้ยังได้มีการศึกษาเรื่องการสร้างงานในชนบท (กสช.) กับการแก้ปัญหาในชนบท โดยพิจารณาโครงการกสช.ปีพ.ศ.2524 สรุปได้ว่า ไม่ประสบผลสำเร็จ เช่นเดียวกับเรื่องสินเชื่อการเกษตรในจังหวัดอยุธยา ซึ่งพบว่าไม่สามารถสนองความต้องการแก่ชาวบ้านได้อย่างเพียงพอ เพราะบางรายเมื่อกู้เงินไปแล้วก็นำไปใช้ในกิจการอื่น

รายงานวิจัย เล่มที่ 6 เน้นในเรื่องการแก้ปัญหาโดยหน่วยงานเอกชน ซึ่งพบว่าหน่วยงานเอกชนที่เข้าไปดำเนินงานก็คือ ธนาคารกสิกรไทย แต่จากการศึกษาปรากฏว่า การดำเนินงานไม่ประสบผลสำเร็จ เนื่องจากไม่ได้ดึงชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา ประกอบกับ

ชาวบ้านมีปัญหาคงเดิมอยู่แล้ว เช่น ปัญหาที่ดิน ปัญหาการขายพืชผล การอพยพแรงงาน ดังนั้น การที่เอกชนเข้าไปช่วยแก้ปัญหา แต่การพัฒนาที่ไม่ได้ดำเนินไปอย่างเต็มที่ เป็นเพียงการแก้ปัญหาและพัฒนาไปได้ในระดับหนึ่งเท่านั้น นอกจากนี้ยังได้ศึกษาเรื่องการทำอิฐ พบว่า ภาวะการทำอิฐในปัจจุบันประสบผลสำเร็จเป็นอย่างดี เพราะตลาดมีความต้องการมาก ดังนั้น ชาวบ้านส่วนใหญ่จึงประกอบอาชีพการทำอิฐกันอย่างแพร่หลาย อย่างไรก็ตาม ในรายงานฉบับนี้ยังได้ศึกษาเรื่องอุตสาหกรรมมีดอรัญญิก โดยผู้ศึกษาชี้ให้เห็นว่า ในอดีตการผลิตมีดอรัญญิกเป็นอาชีพเก่าแก่ของชาวบ้าน แต่ในเวลาต่อมาได้มีพ่อค้าคนกลางเข้ามาควบคุมและทำหน้าที่ในเรื่องการตลาด จัดหาวัตถุดิบ และกำหนดราคา ส่งผลให้ชาวบ้านต้องกลายเป็นผู้ผลิตแต่เพียงอย่างเดียว โดยไม่มีอำนาจในการต่อรองราคาเลย จากการที่เอกชนเข้าไปมีบทบาทในการพัฒนาจังหวัดอยุธยา มากขึ้นนั้น ได้นำไปสู่ข้อสรุปประการหนึ่งว่า ชาวบ้านยังคงพอมิพอกกินอยู่ตนเอง

รายงานวิจัย เล่มที่ 7 ซึ่งเป็นเล่มสุดท้าย ได้มีการศึกษาเรื่องการแก้ปัญหาโดยสถาบันเกษตรกร ซึ่งเน้นบทบาทของสหกรณ์การเกษตรและกลุ่มเกษตรกรที่อำเภอลาดบัวหลวง และพบว่าการดำเนินงานยังไม่บรรลุผลเท่าที่ควร เพราะชาวบ้านยังขาดประสบการณ์ในเรื่องนี้อยู่เป็นอันมาก อีกทั้งการดำเนินงานก็ถูกแทรกแซงจากกลุ่มผู้นำทั้งของรัฐและของชุมชน จึงทำให้การดำเนินงานเป็นไปอย่างไม่มีประสิทธิภาพ

วิทยากร เชียงกูล. การพัฒนาทุนนิยมในประเทศไทย: ศึกษากรณีสังคมเกษตรภาคกลาง พ.ศ. 2503-2523. (2526) ได้นำเอาทฤษฎีแบบวัตถุนิยมประวัติศาสตร์ (Historical Materialism) มาใช้ในการวิเคราะห์สังคมเกษตรภาคกลาง และพบว่าระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมได้ทำให้โครงสร้างสังคมเกษตรภาคกลางเปลี่ยนแปลงไป เช่น แรงงาน ปัจจัยการผลิต เทคโนโลยี ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มคน และในช่วงปี 2503-2523 นี้เป็นช่วงที่กลไกของรัฐขยายตัวอย่างมาก กลไกนี้ก็คือ หน่วยงานราชการ นอกจากนี้การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจได้ส่งผลให้ชนบทต้องถูกผนวกเข้ามาอยู่ภายใต้การควบคุมของรัฐ รวมไปถึงการใช้การศึกษาและศาสนาเป็นเครื่องมือในการสร้างอุดมการณ์และจิตสำนึก เป็นที่น่าสังเกตว่าในช่วงระยะ

เวลานี้ความสัมพันธ์ระหว่างพ่อค้ากับชาวนามักจะ เกิดจากการให้สิน เชื้อและปัจจัยการผลิต ด้วยเหตุนี้ เจ้าที่ดินในภาคกลางจึงใช้วิธีขูดรีดส่วนเกินในรูปแบบค่าเช่า คอกเบี้ย เป็นต้น ซึ่งในที่สุด เกษตรกรก็มีหนี้สินล้นตัว ทำให้ต้องเสียกรรมสิทธิ์ที่ดินไป ในขณะที่เดียวกันรัฐก็แสวงหา กำไรด้วยการเก็บภาษีอากรและมาตรการผลักรถอื่น ๆ ให้แก่เกษตรกร อาทิ การเก็บพรีเมียม ข้าว และการกำหนดโควต้าส่งออก ผลก็คือ ชาวนายากจนต้องล้มละลาย ถูกยึดที่นา และเกิดการ อพยพแรงงานในเวลาต่อมา

นิติ กลไกศล. บ้านภาคี อำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. (2527)
 ศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และวัฒนธรรมที่บ้านภาคี อำเภอบาง ปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยพบว่า บ้านภาคีในระยะ 20-30 ปีที่ผ่านมา ชีวิตความเป็น อยู่ของชาวบ้านได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก กล่าวคือ ในด้านการผลิต จากเดิมที่เคยประกอบ อาชีพทำนาด้วยการใช้แรงงานคนและสัตว์ แต่หลังจากมีการตัดถนนและการสร้างเขื่อนพระราม 6 และเขื่อนเจ้าพระยาแล้ว ชาวบ้านได้หันมาใช้ปุ๋ยเคมี รถไถนา และยาปราบศัตรูพืชมากขึ้น เนื่องจากชาวบ้านเห็นว่ารวดเร็วและประหยัดแรงงาน นอกจากนี้เมื่อมีไฟฟ้าเข้ามาในหมู่บ้าน เมื่อปีพ.ศ.2514 เครื่องไฟฟ้าและเครื่องอำนวยความสะดวกต่าง ๆ เช่น วิทยุ โทรทัศน์ พัดลม เครื่องหุงต้ม ได้เริ่มแพร่หลายเข้ามาในหมู่บ้านมากขึ้น และต่อมาในช่วงปีพ.ศ.2510-2520 ภายหลังที่รัฐบาลประกาศใช้แผนพัฒนา เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 2 ทำให้เขตตำบล บางกระสัน อำเภอบางปะอิน กลายเป็นเขตส่งเสริมอุตสาหกรรม มีโรงงานมาตั้งถึง 6 โรง ด้วยกัน ส่งผลให้ชาวบ้านโดยเฉพาะเด็กหนุ่มสาวนิยม เข้าทำงานรับจ้างในโรงงานมากขึ้น จึง ทำให้แรงงานในภาคเกษตรกรรมมีน้อยลง การลงแขกและแลกเปลี่ยนแรงงานก็ค่อย ๆ หดหายไป กลายเป็นการจ้างคนมาทำนามากขึ้น เมื่อไม่มีแรงงานที่จะช่วยทำนาประกอบกับชาวบ้านมี หนี้สินที่ไปกู้มาลงทุน ตลอดจนมีบุคคลภายนอกมาซื้อที่ดิน ทำให้ชาวบ้านเริ่มขายที่นา ดังนั้น แนวโน้มของการถือครองที่ดินจึงมีขนาดเล็กลง ส่วนการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองพบว่าแต่เดิม ผู้ใหญ่บ้านมัก เป็นคนที่คุ้นเคยกับชาวบ้าน เป็นคนซื่อสัตย์ เป็นที่นับถือของชาวบ้าน แต่ในเวลา ต่อมาลักษณะของผู้ใหญ่บ้านได้เปลี่ยนแปลงไป คือ มีการแข่งขัน มีพรรคพวก มีการหาคะแนนกัน

มากขึ้น ทำให้ชาวบ้านรู้สึกว่าคุณใหญ่บ้านในสมัยก่อนไม่ได้ สำหรับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมพบว่า แม้ชาวบ้านจะมีความเป็นอยู่ดีขึ้น มีสถานอนามัย มีโรงเรียน มีถนน มีไฟฟ้า แต่ทั้งหมดล้วนเป็น ความเจริญทางด้านวัตถุ ผู้ศึกษาได้สรุปว่าปัจจุบันทำอะไรก็จะมีการแข่งขัน ไม่ค่อยช่วยเหลือกัน และมีการจ้างกันมากขึ้น ความผูกพันแบบเดิม เช่น การลงแขก การขอแรงก็หมดไป อีกทั้งการที่ ชาวบ้านหันมานิยมเข้าทำงานในโรงงาน ทำให้มีอิสระมากขึ้น และมีความห่างเหินจากครอบครัว อันส่งผลให้ความสัมพันธ์ในครอบครัวลดลงไป

อนัญญา อึ้งภากรณ์ และนิพนธ์ พัวพงศกร. **วิวัฒนาการของการบุกเบิกที่ดินทำกินใน เขตป่าภาคกลาง. (2534)** ได้ศึกษาวิวัฒนาการของการบุกเบิกที่ดินทำกินในเขตป่าชุมชน ภาคกลาง โดยใช้พื้นที่ 3 หมู่บ้านคือ บ้านหนองตะเกรา จังหวัดฉะเชิงเทรา บ้านห้วยน้ำหอม จังหวัดนครสวรรค์ และบ้านสวนผึ้ง จังหวัดราชบุรี ทั้งนี้ผู้ศึกษาไว้วิเคราะห์สาเหตุของการ ลดลงของพื้นที่ป่าภาคกลางในเชิงมหภาค ประวัติการบุกเบิกพื้นที่ป่า การตั้งถิ่นฐาน เศรษฐกิจ ของหมู่บ้านที่มีผลกระทบต่อป่า และทัศนคติของชาวบ้าน ผู้ศึกษาสรุปว่า กระบวนการลดลงของ พื้นที่ป่าในภาคกลางมีอยู่ด้วยกัน 4 รูปแบบ โดยเริ่มจากการบุกเบิกพื้นที่ป่าเพื่อทำไร่และเผาถ่าน สัมปทานทำไม้และการขยายตัวของพืชไร่ โครงการพัฒนาของรัฐ และการบุกรุกป่าเพื่อสร้างที่พัก ตากอากาศและป่าเศรษฐกิจ ในเรื่องประวัติการบุกเบิกพื้นที่ป่า ผู้ศึกษาได้แบ่งออกเป็น 4 ยุค คือ ยุคบ้านป่า (ประมาณทศวรรษ 2470/80 ถึงปลายทศวรรษ 2500/ต้น 2510) ในยุคนี้จะ พบว่า ชาวบ้านที่เข้าไปใช้ประโยชน์จากป่ามีจำนวนจำกัดและใช้วิธีตัดคดคล้องกับสภาพธรรมชาติ ของป่า ยุคที่สองคือ ยุคทำไม้และทำเหมือง (ประมาณทศวรรษ 2500/ต้น 2510 ถึงปลาย ทศวรรษ 2510) ยุคนี้เป็นยุคที่ลักษณะการใช้ประโยชน์พื้นที่ป่าเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก มีการใช้ ทรัพยากรอย่างเข้มข้นด้วยทุนและเทคโนโลยีระดับสูง พร้อมกับเบิกทางให้การเข้าสู่พื้นที่ป่า เป็นไปได้โดยง่าย ดังจะเห็นได้จากการที่รัฐให้สัมปทานป่าไม้แก่บริษัท เอกชน เพื่อเข้าไปตัดโค่น ไม้ รวมไปถึงการให้สัมปทานในการทำเหมืองแร่ ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า ป่าในยุคนี้มีสภาพเสื่อม สภาพลงอย่างมาก ส่วนยุคที่สามคือ ยุคพืชพาณิชย์ (ปลายทศวรรษ 2510 และคาบเกี่ยวมาถึง ปัจจุบัน) ยุคนี้เป็นยุคที่รัฐส่งเสริมให้มีการปลูกพืชพาณิชย์ เนื่องจากพืชพาณิชย์มีราคาสูง

ประกอบกับ เป็นช่วงที่ประชากรของประเทศขยายตัวอย่างรวดเร็ว จึงทำให้มีคนจำนวนมากไหลเข้าสู่พื้นที่ป่าเพื่อบุกเบิกที่ทำกิน ส่งผลให้พื้นที่ป่าลดลง เพราะถูกแปรสภาพเป็นที่ดินทำกินอย่างถาวร มาถึงยุคสุดท้ายซึ่งผู้ศึกษาเรียกยุคนี้ว่า ยุครัฐจัดการป่า (เริ่มประมาณปลายทศวรรษ 2520 จนถึงปัจจุบัน) ยุคนี้จะมีความต่อเนื่องอย่างมากจากยุคก่อนทั้งในแง่วิถีชีวิต อาชีพ โครงสร้างอำนาจภายในชุมชน ตลอดจนความสัมพันธ์กับทุน ยุคนี้มีลักษณะสำคัญประการหนึ่งคือ การที่รัฐเริ่มบังคับสิทธิความเป็นเจ้าของพื้นที่ป่า โดยเข้าไปจัดการบริหารพื้นที่ดังกล่าวอย่างเข้มงวด และชูประเด็นการอนุรักษ์ป่าและความมั่นคงเป็นสำคัญ ดังนั้นจึงอาจเห็นได้ว่าในยุคนี้จะมีการจับกุมชาวบ้านด้วยข้อหาบุกรุกพื้นที่ป่าแห่งชาติ เป็นผลให้ชาวบ้านบางรายต้องโยกย้ายออกจากพื้นที่เพื่อไปหางานรับจ้างทำ สำหรับการศึกษารื่องเศรษฐกิจของหมู่บ้านและผลกระทบต่อป่าพบว่า ฐานะและโครงสร้างอาชีพทั้ง 3 หมู่บ้าน มีอาชีพหลักคล้ายกันคือ ทำไร่เพื่อการค้า เช่น อ้อย ข้าวโพด และมันสำปะหลัง ส่วนทัศนคติของชาวบ้านที่มีต่อที่ดินทำกิน ป่าไม้ เจ้าหน้าที่และป่าชุมชน พบว่า แม้รัฐบาลจะเห็นว่าการปิดป่าและการมีเจ้าหน้าที่ป่าไม้มาดูแลป่าสามารถลดปัญหาการบุกรุกป่าลงได้ แต่ในความเป็นจริงก็ยังมีเจ้าหน้าที่บางคนทำผิดกฎหมายอยู่ เช่น ล่าสัตว์ ตัดไม้ขาย และร่วมมือกับพ่อค้าไม้เถื่อน บางคนเลือกปฏิบัติจับเฉพาะชาวบ้านที่ยากจน แต่ไม่กล้าจับนายทุนรายใหญ่

อมรา พงศาพิชญ์. การเปลี่ยนแปลงทางสังคม วัฒนธรรม ในพื้นที่โครงการพัฒนาอุตสาหกรรมชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก: การปรับเปลี่ยนอุดมการณ์และค่านิยม. (2535) ได้ศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางสังคม วัฒนธรรม อันเป็นผลมาจากการขยายตัวของอุดมการณ์ทุนนิยม โดยใช้จังหวัดชลบุรีเป็นพื้นที่ในการศึกษา และมุ่งพิจารณาเรื่องการปรับตัวของรัฐ พ่อค้า และชาวบ้าน การศึกษาครั้งนี้ผู้ศึกษาได้แบ่งเวลาออกเป็นสองช่วงคือ ปีพ.ศ. 2490-2502 และปีพ.ศ. 2502-2516 ผลของการศึกษาพบว่า การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นเป็นผลมาจากนโยบายการพัฒนาของรัฐภายใต้อุดมการณ์ทุนนิยมในลักษณะต่าง ๆ กล่าวคือ ในช่วงแรกรัฐได้ใช้อุดมการณ์ทุนนิยมชาตินิยม จึงทำให้มีการดำเนินนโยบายพัฒนาอุตสาหกรรมในรูปของรัฐวิสาหกิจ เช่น มีการสร้างโรงงานน้ำตาล โรงเลื่อย และโรงสุรา ขึ้นที่จังหวัดชลบุรี ผลจากการดำเนิน

นโยบายดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า รัฐโดยผ่านข้าราชการและพ่อค้าต้องปรับตัว เพื่อตอบสนองอุดมการณ์ของรัฐด้วยการสนับสนุนพ่อค้าในการลงทุนค้าเงินกิจการ แต่ในส่วนของ การปรับตัวของชาวบ้านในช่วงนี้พบว่า ส่วนใหญ่เป็นการปรับตัวทางด้านการเกษตรโดยมีพ่อค้า เป็นนายทุน ส่งเสริมให้ชาวบ้านขยายพื้นที่การเพาะปลูก ในขณะที่ชาวบ้านที่อยู่ตามชายฝั่งทะเล ก็มี การปรับตัวด้วยการพัฒนาวิธีการจับสัตว์น้ำ เช่น ใช้เรือตักเก เรืออวนลาก สำหรับการ พัฒนาของรัฐในช่วงที่สอง รัฐได้ดำเนินนโยบายการพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้อุดมการณ์ทุนนิยม เสรี ส่งผลให้เกิดโรงงานอุตสาหกรรมขึ้น เป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ที่มีลักษณะ เป็นธุรกิจสมัยใหม่ มีกฎเกณฑ์ และระบบจ้างงานที่แน่นอน ในทำนองเดียวกันอุตสาหกรรมในครัวเรือนก็มีการปรับตัวให้ทันสมัยขึ้น โดยหันมาใช้ เครื่องมือ เครื่องจักรที่ทันสมัยกว่าแต่ก่อน ผู้ศึกษาสรุปว่า การที่รัฐพยายามส่งเสริมการพัฒนาอุตสาหกรรมมาอย่างต่อเนื่อง ทำให้กลุ่มพ่อค้าและข้าราชการมีการปรับเปลี่ยนค่านิยมไปแล้วในระดับหนึ่ง ในทางตรงกันข้ามชาวนา ชาวไร่และชาวประมงยังไม่ได้ปรับเปลี่ยนค่านิยมมาให้อยู่ในระดับเดียวกัน ดังนั้น จึงอาจพบว่า คนเหล่านี้ยังคงมีโลกทัศน์ที่ได้รับอิทธิพลของศาสนาพุทธและไสยศาสตร์อยู่ เช่น ชาวประมงยังหยุดงานในวันพระ จากพฤติกรรมดังกล่าวข้างต้นจึงนำไปสู่ข้อสรุปว่า เป็นโลกทัศน์และค่านิยมที่มีลักษณะแบบประเพณีผสมกับสมัยใหม่

นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

ชาวนา หมายถึง คนที่มีอาชีพทำนา ซึ่งจะรวมทั้งผู้ที่ยึดเป็นอาชีพหลักและอาชีพเสริม

คนงานในโรงงานอุตสาหกรรม หมายถึง ผู้ที่รับจ้างทำงานอยู่ในโรงงานอุตสาหกรรม ได้รับการบรรจุเป็นพนักงานประจำของโรงงาน มีรายได้ที่แน่นอน และได้รับสวัสดิการของโรงงาน นอกจากนี้คนงานในโรงงานอุตสาหกรรมยังรวมไปถึงผู้ที่รับจ้างทำงานอยู่ในโรงงานอุตสาหกรรมในฐานะลูกจ้างชั่วคราวที่ได้รับค่าจ้าง เป็นรายวันด้วย

ทุนนิยมเสรี หมายถึง อุดมการณ์เศรษฐกิจที่เปิดโอกาสให้เอกชนมีโอกาสในการลงทุนดำเนินการผลิตและใช้กลไกตลาดในการกระจายผลผลิต กล่าวอีกนัยหนึ่งทุนนิยมเสรีเป็นระบบเศรษฐกิจที่มีพื้นฐานอยู่ที่นายทุนเอกชนจำนวนหนึ่งเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต และทำการผลิตโดยจ้างแรงงาน เพื่อแสวงหาผลกำไรส่วนเกิน (กำไร) ของนายทุน นอกจากนี้ยังพบว่าลักษณะของทุนนิยมเสรีมักจะให้ธุรกิจเอกชนมีอิสระที่จะประกอบการ และให้การผลิตและการซื้อขายเป็นไปตามกลไกตลาด

ทุนนิยมขุนนาง (บางครั้งมีการใช้คำอื่น ๆ แทน เช่น ทุนนิยมโดยรัฐ ทุนนิยมแห่งรัฐ ทุนนิยมชาตินิยม ทุนนิยมข้าราชการ) หมายถึง อุดมการณ์ทุนนิยมที่มีกลุ่มบุคคลกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งใช้อำนาจรัฐไปแสวงหาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจเพื่อตนเอง หรือให้กับบุคคลที่ตนเองไปมีความสัมพันธ์อยู่ ทั้งนี้เพื่อผลประโยชน์ในการขยายฐานเศรษฐกิจให้กว้างขวางขึ้น

ทุนนิยมผูกขาด (Monopoly Capitalism) คือ ขั้นตอนของการพัฒนาทุนนิยมที่ระบบเศรษฐกิจถูกรอบงำโดยกลุ่มนายทุนผูกขาด ทุนนิยมผูกขาดเป็นผลมาจากการปรับปรุงระดับและคุณภาพของพลังทางการผลิตอย่างขนานใหญ่ ซึ่งเกิดขึ้นเพราะความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี แต่ในขณะเดียวกันทุนนิยมผูกขาดก็ได้สร้างความขัดแย้งในความสัมพันธ์ทางการผลิต เกิดความแตกต่างและขัดแย้งระหว่างนายทุนใหญ่กับคนงานมากขึ้น

อุดมการณ์ หมายถึง ระบบคิดหรือระบบการให้ความหมายในระดับโครงสร้างส่วนบนที่สะท้อนโลกทัศน์หรือค่านิยมที่คนในสังคมยึดถือ โดยทั่วไปอุดมการณ์มีสองประเภทคือ อุดมการณ์หลักและอุดมการณ์ต่อต้าน อุดมการณ์หลักเป็นอุดมการณ์ที่รัฐกำหนดขึ้น เพื่อเป็นแนวทางให้สมาชิกในสังคมนำไปประพฤติปฏิบัติ ดังนั้น อุดมการณ์หลักจึงเป็นสิ่งที่แพร่หลายอยู่ในสังคม ส่วนอุดมการณ์ต่อต้าน เป็นอุดมการณ์ที่เกิดจากขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม โดยมีเป้าหมายที่จะต่อต้านกับอุดมการณ์หลัก กล่าวได้ว่า อุดมการณ์ต่อต้านไม่ค่อยเป็นที่แพร่หลายและมีได้เกิดขึ้นบ่อยนัก

แต่ก็อาจจะเกิดขึ้นได้ หากอุดมการณ์หลักตกอยู่ในภาวะวิกฤติ เพราะไม่สามารถตอบสนองความต้องการของสมาชิกในสังคมได้

ชุมชน พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยา อังกฤษ-ไทย (2532:72) ให้ความหมายว่า ชุมชนคือ กลุ่มย่อยที่มีลักษณะหลายประการเหมือนกับลักษณะสังคม แต่มีขนาดเล็กกว่า และมีความสนใจร่วมที่จะประสานกันในวงแคบกว่า นอกจากนี้ชุมชนยังหมายถึง เขตพื้นที่ ระดับของความคุ้นเคย และการติดต่อระหว่างบุคคล ตลอดจนพื้นฐานความยึดเหนี่ยวเฉพาะอย่างที่ทำให้ชุมชนต่างไปจากกลุ่ม เพื่อนบ้านชุมชนมีลักษณะทาง เศรษฐกิจ เป็นแบบ เลี้ยงตนเองที่จำกัดมากกว่าสังคม แต่ภายในวงจำกัดเหล่านั้น ย่อมมีการสังสรรค์ใกล้ชิดกว่าและความเห็นอกเห็นใจลึกซึ้งกว่า สำหรับวิทยานิพนธ์นี้ใช้คำว่า ชุมชน ในความหมายของชุมชนหมู่บ้าน

ครอบครัว โดยทั่วไปครอบครัวมีลักษณะสำคัญ 4 ประการคือ ประการแรก ครอบครัวประกอบด้วยบุคคลที่มาอยู่ร่วมกันโดยการสมรส หรือความผูกพันทางสายโลหิต หรือการมีบุตรบุญธรรม ประการที่สอง สมาชิกของครอบครัวเหล่านี้อยู่ร่วมกันภายในครัวเรือนเดียวกัน หรือบางครั้งก็แยกกันไปอยู่ต่างหาก ประการที่สาม ครอบครัวเป็นหน่วยของการกระทำระหว่างกัน เช่น สามภรรยา พ่อแม่ ลูก พี่น้อง โดยสังคมแต่ละแห่งจะกำหนดบทบาทของแต่ละครอบครัวไว้ ซึ่งก็ขึ้นอยู่กับประเพณีของแต่ละแห่ง ประการที่สี่ ครอบครัวมีหน้าที่ในการถ่ายทอดรักษาวินัยธรรม คือ สมาชิกจะถ่ายทอดและรับแบบของความประพฤติในการปฏิบัติต่อกัน เช่น ระหว่างสามภรรยาและลูก และเมื่อผสมผสานกับวัฒนธรรมที่นอกเหนือไปจากครอบครัวก็จะได้แบบของความประพฤติที่สมาชิกปฏิบัติ สำหรับวิทยานิพนธ์นี้นอกจากจะใช้คำว่า ครอบครัว ซึ่งมีความหมายดังที่กล่าวข้างต้นแล้ว ยังใช้คำว่า ครัวเรือน ในความหมายเดียวกันด้วย

วิธีการศึกษา

1. ข้อมูลที่ได้จากเอกสาร ซึ่งประกอบด้วยวิทยานิพนธ์ รายงานการวิจัย หนังสือ และบทความที่เกี่ยวข้องต่าง ๆ

2. ข้อมูลที่ได้จากการวิจัยสนาม ซึ่งเป็นข้อมูลที่ได้จากการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม และการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ เนื่องจากการวิจัยครั้งนี้ เน้นระเบียบวิธีวิจัยทางมานุษยวิทยา จึงใช้การวิจัยภาคสนามเป็นหลัก ซึ่งมีขั้นตอนดังนี้

2.1 การเก็บข้อมูลโดยวิธีสังเกตการณ์ โดยเข้าไปมีส่วนร่วม เพื่อให้ได้ข้อมูลที่สมบูรณ์ มีความต่อเนื่อง ด้วยการเข้าไปในชุมชนหมู่บ้าน เพื่อให้ทราบถึงโครงสร้างทั่วไปของชุมชน เช่น ลักษณะทางกายภาพ โครงสร้างทางเศรษฐกิจ การเมือง ตลอดจนการดำเนินชีวิต ประเพณี และวัฒนธรรม

2.2 การเก็บข้อมูลโดยวิธีการสัมภาษณ์ โดยใช้การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ ทั้งนี้เพื่อให้ชาวบ้านเกิดความ เป็นกันเองกับผู้วิจัย ในการสัมภาษณ์ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการหลาย ๆ วิธีประกอบกัน เช่น การสัมภาษณ์ที่กำหนดโครงสร้างคำถามไว้แน่นอน กล่าวคือ เป็นวิธีการที่ผู้วิจัยได้กำหนดคำถามต่าง ๆ ไว้ล่วงหน้าแล้ว โดยคำถามเหล่านี้ส่วนใหญ่จะได้มาจากการวิเคราะห์ข้อมูลในแต่ละวัน เปรียบเทียบกับข้อมูลที่มีอยู่ในมือแล้ว ผู้วิจัยก็จะกำหนดแนวทางหรือประเด็นคำถามที่จะเก็บข้อมูลหรือสัมภาษณ์ในวันต่อมา และการสัมภาษณ์ที่ไม่มีโครงสร้างคำถามไว้ล่วงหน้า กล่าวคือ ผู้วิจัยจะพูดคุยหรือสัมภาษณ์ชาวบ้านในประเด็นต่าง ๆ โดยมิได้มีการกำหนดคำถามไว้ล่วงหน้า แต่จะปรับไปในระหว่างที่มีการสัมภาษณ์ ดังนั้น วิธีการนี้ก็อาจจะได้ข้อมูลในประเด็นต่าง ๆ ที่มีได้คาดหมายไว้ หลังจากการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยจะนำข้อมูลในแต่ละวันมาบันทึกลงในสมุดบันทึกพร้อมกับสรุปวิเคราะห์ข้อมูล เบื้องต้น โดย เปรียบเทียบกับข้อมูลที่มีอยู่แล้ว หากข้อมูลยังไม่เพียงพอก็จะกำหนด เป็นโครงสร้างคำถามไว้สัมภาษณ์ในวันต่อมา

แนวทางการดำเนินงาน

กุมภาพันธ์ 2535	- ศึกษาค้นคว้าจากเอกสารรายงานการวิจัย หนังสือ และบทความต่าง ๆ
มีนาคม- เมษายน 2535	- เก็บข้อมูลสนามและ เขียนโครงร่างวิทยานิพนธ์
พฤษภาคม-สิงหาคม 2535	- เก็บข้อมูลสนาม
กันยายน 2535	- เขียนบทวิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้น
ตุลาคม 2535	- เก็บข้อมูลเพิ่มเติม
ธันวาคม 2535-กุมภาพันธ์ 2536	- วิเคราะห์ข้อมูลขั้นสุดท้าย

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. เพื่อให้ทราบถึงกระบวนการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในชุมชนชาวนาภาคกลางและ
เงื่อนไชต่าง ๆ ที่มีทั้งในด้านสอดคล้องและขัดแย้งในกระบวนการดังกล่าว
2. เพื่อให้ เห็นภาพของหมู่บ้านในการมีปฏิสัมพันธ์กับ เงื่อนไชต่าง ๆ ที่เข้ามาในชุมชน
อันทำให้ชุมชนจำเป็นต้องปรับตัวให้สอดคล้องกับสภาพการณ์ที่ เปลี่ยนแปลงไป
3. เพื่อให้ เกิดความ เข้าใจถึงสภาพความ เปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในชุมชนอันจะมีผลต่อ
การพัฒนาท้องถิ่นต่อไปในอนาคต